

NEKROLÓG

MISKOLCZY AMBRUS (1947–2023)

2023. október 5-én elhunyt Miskolczi Ambrus Széchenyi-díjas történész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a Magyar Tudományos Akadémia Magyar–Román Történész Vegyesbizottság elnöke, az ELTE Román Filológiai Tanszékének volt vezetője, az ELTE professor emeritusa, a Történettudományi Intézet egykori munkatársa.

Miskolczi Ambrus páratlan életművet vallhatott magáénak. A román–magyar közös múlt, az egyetemes és magyar vallás- és eszmetörténet területén egyaránt maradandót alkotott. Munkásságát nem a megfelelési kényszer, üres frázisok hangoztatása, hanem a múlt hiteles feltárása jellemezte. Nem teremtett új mítoszokat, de a meglévőket sem erősítette. Az 1986-ban megjelent háromkötetes *Erdély története* kiadójától, az MTA-tól a reformkor és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc erdélyi történéseinek megírására kapott felkérést. Mintegy 38 év távlatából is azt kell mondanunk, hogy Miskolczi Ambrus kiválóan oldotta meg a feladatát. Minden fellelhető szakirodalmat áttanulmányozott, és átfogó kutatásokat végzett a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Hadtörténelmi Levéltárban és az erdélyi közgyűjteményekben.

A terjedelmes szintézisben Miskolczi Ambrus a szabadságharc erdélyi eseményeit mindössze 80 oldalban foglalta össze,¹ ugyanakkor a fejezet következtetéseit górcső alá véve egyértelműen megállapíthatjuk, hogy maradandót alkotott a hadtörténelmi kutatások számára is. A Bem-kérdés és -mítosz, a román–magyar kapcsolatok alakulása, az érchegységi felkelés bemutatása – már-már lélektani elemzése – a mítoszok szerepének és helyének értékelése, mind-mind olyan előremutató elemei a munkának, amelyek eredményeit a jelen kutatói sem hagyhatják figyelmen kívül. Az ország rész 1848–49-es történetének feldolgozása még sok tennivalót fog adni a történészek számára, azonban Miskolczi Ambrus szintézise olyan szilárd alapot jelent, amelyre mindig lehet és kell támaszkodni.

Pályatársa, Szász Zoltán így foglalta össze Miskolczi Ambrus életművét és tudománytörténelmi jelentőségét:

„Imponáló munkásságát lehetetlen röviden áttekinteni; a forrásfeltárástól és -kiadástól, a tanítástól, a sorozatszerkesztéstől az eszme- és vallástörténet különböző mélységéig, szintézisekig, sőt a veretes publicisztikáig terjed. Erőssége az esszé. Szívesen írt a *Holmiba* is, a *Magyar Szemlébe* is – mindig vitakérdésekről. Érdeklődésének középpontjában Erdély, még inkább a magyar–román történelmi közösség problémái álltak. Távol

¹ *Miskolczi Ambrus: Erdély a forradalomban és szabadságharcban (1848–1849)* In: Erdély története három kötetben. Szerk. Szász Zoltán. Budapest, 1988. III. k. 1346–1425. o.

állt tőle a »történelmi sérelmek« újraírásánál leragadó, már csak ízlése által is tiltott frázisos hazafiság éppúgy, mint az ütközések okainak, körülményeknek analizését hátrítani akaró kiegyenlítő naivitás. Sosem engedett a harmóniaterrornak. Ilyen megközelítésben írta meg a reformkori Erdély útját, a különösen tragikus 1848–49-es esztendőt az 1986-ban megjelent háromkötetes Erdély-szintézisben, mely aztán bekerült a nemzetközi politikai publicisztikába is.

Rendkívül sok levéltári anyagot tárt fel, használt. Bécsi levéltárosok megcsodálták őt, hogy három nap alatt megtalált egy olyan 1848-as forrást, amelyet Andics Erzsébet éveken át hiába keresett. Ilyen munka állt például a magyar demokratikus kultúra, a felvilágosodástól a magyar liberalizmus kialakulásához vezető út vizsgálatáról írott, Széchenyi Ferencet, Kazinczy Ferencet is új megvilágításba helyező könyve mögött (*Milyen nemzetet az emberiségnek?*, 2012). De áll ez Bartók Béla és a *Cantata profana* keletkezéstörténetéről (történetéhez) írt tanulmányosára is („*Tiszta forrás*” felé..., 2011).²

A Magyar–Román Történész Vegyesbizottságban Miskolczy Ambrus elévülhetetlen érdemeket szerzett abban, hogy a fennálló koncepcionális különbségek ellenére az álláspontok közeledtek egymáshoz. E téren élete egyik főművének tekinthető *A román középkor időszerű kérdései* címet viselő, 2021-ben megjelent munkája. Ebben a szerző – dacára a rendkívül szegényes forrásanyagnak – a román középkort beilleszti az európai fejlődés vonalába.

A közelmúltban elhunyt történész ugyanis mély kötődéssel viszonyult Erdély történetéhez. Édesapja, Miskolczy Dezső orvos, a magyar agy kutatás úttörője volt, és 1940-től a kolozsvári egyetem orvosi karán, majd az ebből kinőtt marosvásárhelyi orvosegyetemen tevékenykedett, elnyerve később a Román Tudományos Akadémia tagságát is. A székelység fővárosa, Marosvásárhely kiváló táptalaj volt a közös múlt tanulmányozásához (a város olyan jeles magyar történészeket nevelt ki, mint például a polihisztor Bözödi György, Szabó Miklós, Tonk Sándor vagy Pál-Antal Sándor). Feltehetőleg ennek köszönhető, hogy Miskolczy Ambrus minden kényes kérdéshez higgadtan tudott hozzászólni. Egyik interjújában például így nyilatkozott Erdély kérdésében:

„Ne a veszteségeken keseregjünk, hanem azon törjük a fejünket, mit nyertünk és nyerhetünk, immár közösen. Lehet és kell is ügyeskedni, figyelni a nagy geopolitikai összefüggésekre. Kánya Kálmánnak igaza volt, amikor 1944-ben azt mondta, hogy Erdély azé lesz, aki öt perccel hamarabb kiugrik a háborúból. A szovjet hadsereg közelebb volt Bukaresthez, mint Budapesthez. Német »barátaink« pedig jobban bíztak Antonescuban, mint Horthyban.

A kételkedők figyelmébe Bartók Bélát ajánlom, akit hallgatva az lehet a benyomásunk, mintha mindent újra lehetne kezdeni. Most nagyon nem ártana, mert egyre jobban átérezzük, amit Illyés Gyula az 1960-as évek végén Heinétől idézett a naplójában: »A világ kettészakadt, s a repedés az én szívemen ment át.«”

² <https://orszagut.com/tudomany/miskolczy-ambrus-1947-2023-szasz-zoltan-5137> (A letöltés időpontja: 2024. február 7.)

Családi háttéréről ekképp vallott ugyanebben az interjúban:

„Valóban, orvosgyerek vagyok, mint Dosztojevszkij, bár az ő apját agyonverték morcos muzsikjai. Apai nagyapám földműves volt, apám a magyar agykutatás egyik alapító egyénisége. Jelentős mértékben neki köszönhető az erdélyi tudományegyetem magyar orvosi karának átmentése. A Román Akadémia tagjává választotta, amikor a pesti felfüggesztette tagságát, hiszen a »klerikális reakciót« képviselte. A marosvásárhelyi egyetemet róla akarták elnevezni, de sikerült elszerecséltlenkedni. A Securitate állított neki méltó emléket a besúgójelentésekkel. Anyai nagyapám erdélyi viszonylatban gazdag földesúr volt, és kellőképpen leleményes, mert tudta, kit kell Bukarestben megvesztegetni ahhoz, hogy a birtokból megmentsen, amennyit lehet. (Bölcsen írja Mikó Imre, az 1920–40 közötti erdélyi magyarság életének krónikása, hogy a kisebbségi jogok igazi garanciája a korrupció volt.) Nagybátyám, aki maga is gazdálkodott, nevetve mesélte, hogy a részesmunkában megművelt »grófi szérű« a szakszerűség miatt többet hozott a parasztoknak is, mint aztán az egyéni, majd a kollektív gazdaság. Igazságtalannak tartotta, hogy ő jólétben élt, míg sokan nyomorban. Ilyen világban nehéz nem történésznek lenni. A történelem az életünk. Akik viszont ennek a végét hirdetik, mint a nációk, világhatalmasztrófákat okoznak.”³

Miskolczy Ambrus széleskörű, átfogó történelmi és irodalmi háttérismeretekkel rendelkezett, s ennek köszönhetően minden kényes kérdéshez humánus módon, a legnagyobb tárgyilagossággal volt képes hozzászólni. Itt elég csak a román Vasgárdáról⁴, az 1848–49. évi magyarországi antiszemitizmusról⁵ vagy Adolf Hitler könyvtáráról⁶ szóló munkáira utalnunk. Emellett görcső alá vette reformkori fejlődésünk legnagyobb vitás kérdését, a folytonosság vagy megszakítottság problematikáját.

E téren kutatási eredményeit az alábbiakban foglalta össze:

„A bölcsélet, a történelemfilozófia magyarázati lehetőségei mára némileg kimerültek. Vissza az egyénekhez! Úgy tűnik, az egyéni életpályák vizsgálata jobban érzékelteti, hogy mit jelentettek a nagy történelmi folyamatok, vagy legalábbis ezeket jobban megvilágítja. Egyének története is érzékelteti az eszmék életét. Hiszen a történelem emberek története. Az egyének döntenie és választania kellett, hogy milyen úton jár. Kérdés, Kossuth egyéni történelme mit tud mondani a folyamatosság–megszakítottság vitában. Más szóval, azt kell vizsgálnunk, hogyan lett Kossuth szabadelvű. Mert

³ Miskolczy Ambrus Széchenyi-díjas történész a román–magyar együttélésről. Riporter: Gurzó K. Enikő. *Magyar Nemzet*, 2022. november 13. (<https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/2022/11/miskolczy-ambrus-szechenyi-dijas-tortenesz-a-roman-magyar-egyutteleserol>). (A letöltés időpontja: 2024. február 2.)

⁴ *Miskolczy Ambrus: A Vasgárda (1927–1937). Antiszemitizmus, mitológia, vallás.* Budapest, 2015.

⁵ Például: *Miskolczy Ambrus: A zsidóemancipáció Magyarországon 1849-ben.* (Múlt és Jövő könyvek.) Budapest, 1999. és *Uő: Zsidóüldözés Pozsonyban 1848. április 23–24-én.* In: Magyarhontól az Újvilágig. Emlékkönyv Urbán Aladár ötvenéves tanári jubileumára. Szerk. *Erdődy Gábor – Hermann Róbert.* Budapest, 2002. 227–248. o.

⁶ *Miskolczy Ambrus: „A Führer olvas”.* Tallózás Hitler könyvtárában. Budapest, 2000.

ő maga nem tartozott a felvilágosodás hagyományait nagy könyvtárakkal melengető családi körhöz, bár abból az ún. rendi és polgári világból lépett elő, amelyet már át- és átszöttek a felvilágosodás eszméi. Az 1830-as évek felé közeledve – mint Szabad György hangsúlyozza – »válaszúthoz érkezett«, itt pedig »új és meghatározó ismeretek és élmények a reformok útjára tereltek«. Egyszóval: döntenie kellett, hogy a fennálló rendszer szolgálatában helyezkedik el, vagy új rend kialakítása mellett lép színre, és annak szenteli életét. Ő maga később így látta az alternatívát: nem »felemelkedni a porból«, hanem csúszni »a csúszóknak utálatos, de nagy seregével«, vagy pedig harcolni »az emberiség avulhatatlan jussai«-ért. Más szóval: némi anyagi előnyökért a kormányzat szolgálatába állni, vagy vállalni mellőztetést, üldöztetést – a siker reményében, és nem is rossz társaságban. Az alternatíva reális, ha arra gondolunk, hogy a kormányzat módszeresen le tudott kenyerezni az ellenzékiességbe belefáradt vagy anyagi nehézségekkel szembekerülő, nyugodtabb életre vágyó alakokat. Az ellenzékiesség pedig a történelem tanúsága szerint a vérpadhoz is vezethetett vagy örök száműzetésbe. A választás persze csak bizonyos helyzetekben ilyen drámai, vagy válik azzá.⁷

Ez az a bölcselelő és filozofáló Miskolczy Ambrus, aki a magyar történettudomány számára mindig hiányozni fog. Halálával pótolhatatlan űrt hagyott maga után.

Süli Attila

⁷ *Miskolczy Ambrus: Egy történészvita anatómiája. 1790–1830/1848: folytonosság vagy megszakítottság? (avagy „Mit üzent Kossuth Lajos?”)* *Aetas*, 20. (2005) 1–2. sz. 160–212. o. Az idézett rész: 211. o.